Sprawiedliwi
2026

Righteous
2026

Sprawiedliwi
2026

Righteous
2026

Sprawiedliwi 2026

Fundacja Ogród Sprawiedliwych
Warszawa 2026

Righteous 2026

Garden of the Righteous Foundation
Warsaw 2026

Fundacja Ogród Sprawiedliwych

© Copyright by Fundacja Ogród Sprawiedliwych

Redaktor prowadzący / Managing editor: Anna Ziarkowska

Redakcja i korekta / Editing and proofreading: Mirosława Kostrzyńska

Tłumaczenie na język angielski / English translation: Katarzyna Spiechlanin

Koncepcja graficzna, projekt, skład i opracowanie typograficzne
Graphic concept, design, typesetting and typography: Łukasz Piskorek

Rysunki / Illustrations: Milena Bujnowska

Koordynacja / Coordination: Anna Ziarkowska, Sebastian Gawęda

Dane kontaktowe
Contact details

Anna Ziarkowska
Prezeska Zarządu Fundacji Ogród Sprawiedliwych
President of the Management Board
of the Garden of the Righteous Foundation

anna.ziarkowska@ogrodsprawiedliwych.pl
ogrodsprawiedliwych.pl

Fundatorzy / Founders:

Gariwo FOUNDATION

Auschwitz Birkenau Foundation

Józef Wancer

spis treści / table of contents

7 Wstęp / Introduction – Anna Ziarkowska
14 Khosrow Alikordi – Alicja Bartuś
20 Dimityr Peszew – Sylwia Siedlecka
30 Frozan Safi – Agnieszka Bieńczyk-Missala
37 12. edycja upamiętnień / 12th Edition of the Commemoration
43 Biogramy / Brief Biographies

Wstęp
Introduction

Szanowni Państwo,

Dwunasta edycja Sprawiedliwych przynosi trzy historie, które łączy jedno: odwaga wzięcia odpowiedzialności. Odwaga, by nie odwrócić wzroku. By zabrać głos, gdy inni milczą.

Frozan Safi, afgańska ekonomistka i obrończyni praw kobiet, do końca wierzyła, że edukacja i głos kobiet są fundamentem godnego społeczeństwa. Zapłaciła za tę wiarę najwyższą cenę. Przypominając historię Frozan, chcemy oddać hołd nie tylko jej, ale wszystkim Afgankom, które dziś – często w milczeniu, samotnie i z narażeniem życia – nie godzą się na odbieranie im praw i podmiotowości.

Dimityr Peszew, bułgarski prawnik i wiceprzewodniczący parlamentu, pokazał, że odwaga bywa też cichym aktem urzędniczej i obywatelskiej przyzwoitości. W czasie, gdy większość wybierała milczenie, on zdecydował się przeciwstawić decyzjom władz, biorąc na siebie ryzyko polityczne i osobiste. Jego historia przypomina, że sprzeciw wobec zła nie zawsze wymaga wielkiego gestu – czasem wystarczy odmówić podpisu, gdy inni go składają.

Khosrow Alikordi, irański prawnik i obrońca praw człowieka, do końca bronił więźniów politycznych, uczestników protestów i rodzin ofiar represji. Jego śmierć stała

Dear Readers,

The twelfth edition of the Garden of the Righteous brings together three stories that share one thing: the courage to take responsibility. The courage not to look away. To speak out when others stay silent.

Frozan Safi, an Afghan economist and defender of women's rights, believed until the very end that women's education and their voice were the foundations of a society in which people can live with dignity. For that belief, she paid the ultimate price. In recalling Frozan's story, we wish to pay tribute not only to her, but to all Afghan women who nowadays, often in silence, alone and at the risk of their own lives, refuse to accept the denial of their rights and agency.

Dimitar Peshev, a Bulgarian lawyer and Deputy Speaker of the Parliament, showed that courage can also be a form of a quiet act of civic and public-service integrity. At a time when the majority chose silence, he decided to oppose the decisions of the authorities, thus accepting the political and personal risks involved. His story reminds us that standing up to evil does not always require a grand gesture – sometimes it is enough to refuse to sign a paper when everyone else does so.

się bolesnym symbolem ceny, jaką w Iranie płacą dziś ci, którzy ośmielają się mówić o podstawowych wolnościach i prawach obywatelskich.

Te trzy losy – afgańskiej wykładowczyni, bułgarskiego polityka i irańskiego prawnika – są dowodem, że odwaga nie ma jednej twarzy ani jednego czasu. Rodzi się tam, gdzie ktoś odmawia zgody na krzywdę drugiego człowieka, niezależnie od tego, czy dzieje się to w gabinecie ministerialnym, na sali sądowej, czy na uniwersyteckiej katedrze.

Odwaga Sprawiedliwych rzadko przypomina spiżowy pomnik bohatera. Częściej składa się z drobnych, codziennych wyborów: z odmowy złożenia podpisu, ze słowa wypowiedzianego z katedry, choć łatwiej byłoby zamilknąć; ze słuchawki, której nie odkładamy, gdy po drugiej stronie ktoś prosi o pomoc. W takich chwilach, pozornie małych, a jednak przełomowych, odpowiedzialność przestaje być abstrakcyjną wartością i staje się wyborem.

Każdy taki wybór ma jednak swoją cenę. Frozan Safi zapłaciła za nią życiem. Khosrow Alikordi – również. Dimityr Peszew stracił stanowisko i został na lata usunięty z życia publicznego, choć jego determinacja przyczyniła się do uratowania tysięcy istnień.

Każda z tych osób przypomina, że ludzie, którzy odmawiają udziału w złu, rzadko wychodzą z tego bez szwanku. Płacą karierą, wolnością, bezpieczeństwem najbliższych, czasem – jak w przypadku Safi i Alikordiego – życiem. Dlatego pytanie, które chcemy postawić w czasie

Khosrow Alikordi, an Iranian lawyer and human rights defender, continued, until the end, to defend political prisoners, protesters, and the families of the victims of repression. His death has become a painful symbol of the price paid in Iran today by those who dare to talk about fundamental freedoms and civil rights.

These three lives – those of an Afghan lecturer, a Bulgarian politician, and an Iranian lawyer – show that courage has no single face and belongs to no single era. It is born wherever someone refuses to accept harm being done to another human being, whether in a ministerial office, a courtroom, or a university lecture hall.

The courage of the Righteous rarely resembles a bronze monument of a hero. More often, it consists of small, everyday choices: to refuse to sign a document; to speak from the lectern when it would be easier to remain silent; to stay on the phone when someone on the other end is asking for help. In such apparently small, yet potentially transformative moments, responsibility is no longer an abstract value and becomes a choice.

Yet each such choice comes at a price. Frozan Safi paid for it with her own life. So did Khosrow Alikordi. Dimitar Peshev lost his position and was excluded from public life for years, even though his determination helped save thousands of lives.

Each of these people reminds us that those who refuse to participate in wrongdoing rarely emerge unscathed. The

tegorocznych obchodów, nie brzmi: „dlaczego tak niewielu się sprzeciwia?”, lecz: „jak rodzi się odpowiedzialność i jaka jest jej cena?” Te pytania będą punktem wyjścia do rozmowy podczas międzynarodowej konferencji „Odwaga i odpowiedzialność w czasach kryzysu”, którą organizujemy na Uniwersytecie Warszawskim wspólnie z Wydziałem Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych i Instytutem Slawistyki Zachodniej i Południowej. Wspólnie z filozofami, historykami, dziennikarzami, działaczami społecznymi zastanowimy się, skąd bierze się odwaga moralna i jaką cenę przychodzi za nią płacić. Szczególnie ważnym elementem tegorocznej edycji jest ogólnopolskie seminarium dla nauczycieli oraz debata z udziałem dyrektorów najważniejszych polskich instytucji muzealnych, której pytanie przewodnie brzmi: dlaczego potrzebujemy nowych narracji, które nie pozwolą nam przejść obojętnie obok cudzego cierpienia.

Jesteśmy przekonani, że opowieści o Sprawiedliwych nie wyjaśniają złożoności świata, ale pomagają lepiej ją zrozumieć. Pozwalają nadawać znaczenie wydarzeniom, wyobrażać sobie przyszłość, a co najważniejsze – pozostawiają przestrzeń do działania, zmiany i nadziei.

Anna Ziarkowska

Prezeska Fundacji Ogród Sprawiedliwych

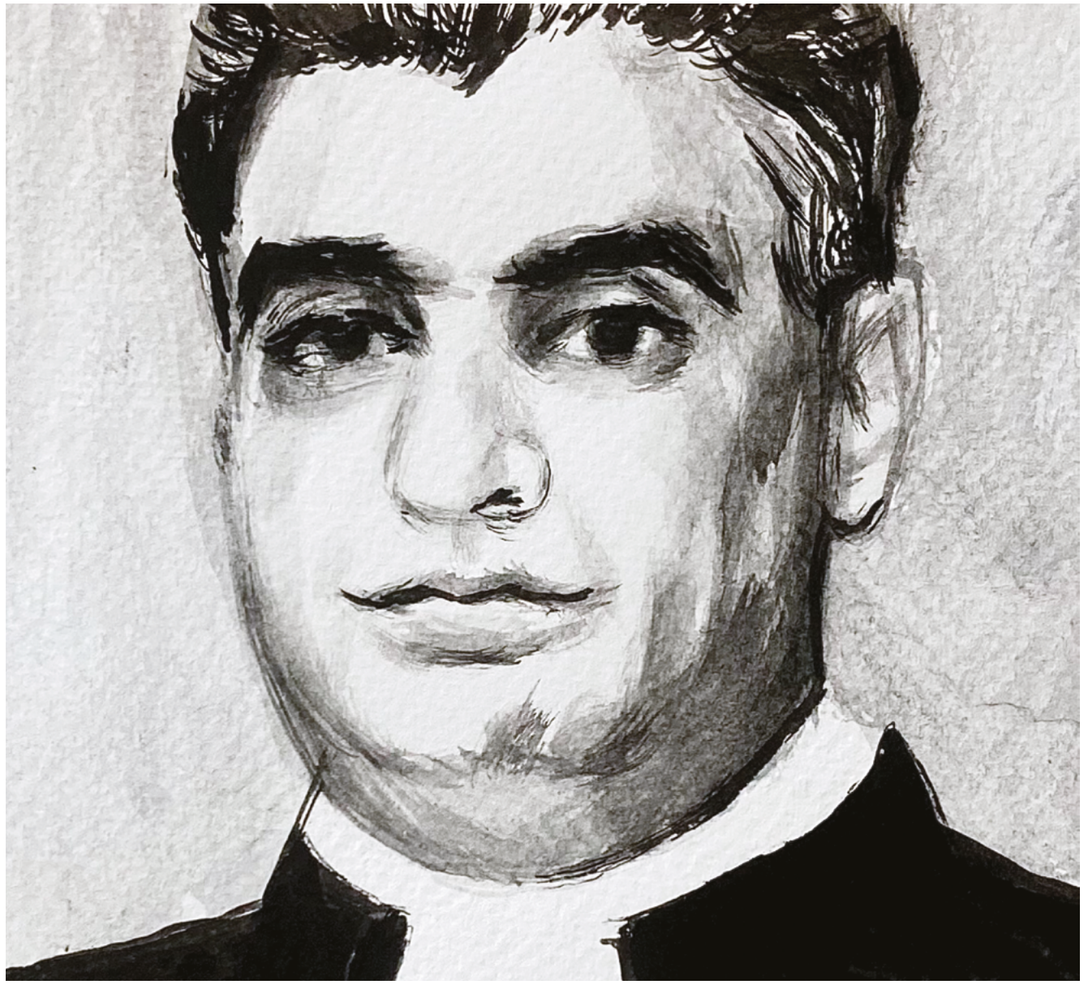
price they pay is careers, their freedom, the safety of those closest to them, and sometimes – as it was the case of Safi and Alikordi – with their own lives. That is why the question we wish to ask during this year’s commemorations is not, “Why do so few people resist?” but rather, “How does a sense of come from and what is its price?” These questions will make up the starting point for the discussion at the international conference “Courage and Responsibility in Times of Crisis,” which we organise at the University of Warsaw together with the Faculty of Political Science and International Studies and the Institute of Western and Southern Slavic Studies. Together with philosophers, historians, journalists, and civil society activists, we will ask a question where moral courage comes from and what price must sometimes be paid for it. A particularly important part of this year’s programme is a nationwide seminar for teachers, as well as a debate involving the directors of Poland’s leading museums. The central question for the debate is: Why do we need new narratives which will not allow us to remain indifferent to the suffering of others?

We are convinced that stories of the Righteous do not explain the complexity of the world, but they help us understand it more deeply. They enable us to make sense of events, to imagine the future, and, most importantly, they leave space for action, change, and hope.

Anna Ziarkowska

The President of the Garden of the Righteous Foundation

Khosrow Alikordi

1979–2025

Prawnik, który nie godził się na milczenie.

Khosrow Alikordi należał do grona prawników, którzy swój zawód postrzegali przede wszystkim jako służbę człowiekowi oraz obronę jego praw i godności. Irański adwokat, obrońca praw człowieka i więźniów politycznych, przez całe życie stawał po stronie osób prześladowanych, wykluczonych i pozbawionych głosu. Za swoją działalność zapłacił wysoką cenę – był szykanowany, więziony, pozbawiany możliwości wykonywania zawodu i prawa do swobodnego życia. Jego śmierć w grudniu 2025 roku, do dziś budząca liczne wątpliwości, stała się symbolem zagrożeń, z jakimi mierzą się niezależni prawnicy w Islamskiej Republice Iranu. Gdy obrońcy prawa są zastraszani, blokowani w wykonywaniu swojej profesji, więzieni lub

A Lawyer Who Refused to Stay Silent.

Khosrow Alikordi was among those lawyers who saw their profession, first and foremost, as a form of service to other people and as a commitment to defending the rights and dignity of others. An Iranian lawyer, human rights defender and advocate for political prisoners, he stood, for his entire life, with those who were persecuted, marginalised and silenced. He paid a heavy price for his work: he was harassed, imprisoned, prevented from practising his profession and denied the freedom to live his life as he chose. His death in December 2025, in circumstances that continue to raise serious questions, has become a symbol of the dangers faced by independent lawyers in the Islamic Republic of Iran. When those who defend the rule of law

zabijani, obywatele tracą ochronę, a wymiar sprawiedliwości staje się narzędziem represji.

Khosrow Alikordi urodził się 26 listopada 1979 roku w Iranie. Działalność prawniczą rozpoczął w 2009 roku, angażując się w obronę osób zatrzymanych po wydarzeniach związanych z tzw. zieloną rewolucją. Jego aktywność niemal natychmiast spotkała się z reakcją władz. Uniemożliwiono mu kontynuowanie studiów na Uniwersytecie Allameh Tabataba'i, dlatego naukę ukończył na Islamskim Uniwersytecie Azad w Teheranie. Planował karierę naukową i studia doktoranckie, jednak ze względu na reprezentowanie więźniów politycznych został usunięty z uczelni i trwale pozbawiony możliwości dalszego rozwoju akademickiego. Mimo tych represji nie zrezygnował z działalności publicznej ani pracy na rzecz osób prześladowanych.

Szczególną rolę odegrał po protestach wywołanych śmiercią Mahsy Amini i narodzinach ruchu „Kobieta, Życie, Wolność". Reprezentował osoby zatrzymane podczas demonstracji, więźniów politycznych oraz rodziny ofiar represji. Występował m.in. w obronie sygnatariuszy słynnego „Oświadczenia Czternastu", domagających się demokratycznych zmian w Iranie. Podejmował się spraw uznawanych za szczególnie wrażliwe politycznie, konsekwentnie wykorzystując wiedzę prawniczą do ochrony podstawowych praw obywatelskich.

Był również zdecydowanym przeciwnikiem kary śmierci i wspierał kampanię „Wtorki przeciwko egzekucjom". Otwarcie krytykował nadużycia irańskiego wymiaru sprawiedliwości oraz arbitralne stosowanie najwyższego wymiaru kary. W geście wyjątkowej odwagi skierował formalną skargę przeciwko wysokim urzędnikom Sądu Rewolucji Islamskiej w Meszhedzie, zarzucając im naruszanie standardów praworządności.

W listopadzie 2023 roku Sąd Rewolucji Islamskiej w Meszhedzie skazał go na rok pozbawienia wolności pod zarzutem „propagandy przeciwko państwu". Wyrok obejmował również dwuletnie zesłanie do Nehbandan, zakaz opuszczania kraju, zakaz wykonywania zawodu oraz ograniczenia aktywności publicznej. Karę odbywał w więzieniu Vakilabad. Został zwolniony 30 stycznia 2025 roku.

Zdawał sobie sprawę, że staje się celem narastających prześladowań ze strony służb bezpieczeństwa i że jego życie znajduje się w coraz większym niebezpieczeństwie. Krótko przed śmiercią zwrócił się o pomoc do Misji Śledczej ONZ ds. Iranu, określając siebie mianem „prawnika zagrożonego" i ostrzegając przed planami jego fizycznego wyeliminowania.

6 grudnia 2025 roku Khosrow Alikordi został znaleziony martwy w swoim biurze w Meszhedzie. Władze ogłosiły, że przyczyną śmierci był zawał serca, jednak rodzina, współpracownicy i liczne organizacje broniące praw człowieka zakwestionowały tę wersję wydarzeń. Pojawiały się informacje o obrażeniach na ciele zmarłego, przejęciu nagrań z monitoringu przez służby bezpieczeń-

are intimidated, barred from practising their profession, imprisoned or killed, citizens are left without protection and the justice system becomes an instrument of repression.

Khosrow Alikordi was born in Iran on 26th November 1979. He began practising law in 2009, defending people detained following the protests known as the Green Movement. The authorities reacted almost immediately. He was prevented from continuing his studies at Allameh Tabataba'i University and therefore completed his education at Islamic Azad University in Tehran. He had planned to pursue an academic career and doctoral studies, but because he represented political prisoners, he was expelled from the university and permanently barred from further academic study. Despite these reprisals, he abandoned neither his public engagement nor his work on behalf of people facing persecution.

He played a prominent role in the aftermath of the protests sparked by Mahsa Amini's death and the emergence of the "Woman, Life, Freedom" movement. He represented people detained during the demonstrations, political prisoners and the families of victims of repression. His clients included the signatories of the well-known "Statement of Fourteen", who called for democratic change in Iran. He took on cases considered particularly politically sensitive, consistently using his legal expertise to protect fundamental civil rights.

He was also a staunch opponent of the death penalty, supporting the "No to Execution Tuesdays" campaign. He openly criticised the abuses within the Iranian justice system and the arbitrary use of capital punishment. His formal complaint against senior officials of the Islamic Revolutionary Court in Mashhad, whom he accused of judicial misconduct, was an act of exceptional courage. In November 2023, the Islamic Revolutionary Court in Mashhad sentenced him to one year in prison on charges of "propaganda against the state". The sentence also included two years of exile in Nehbandan, bans on foreign travel and on practising law, and restrictions on his public activity. He served his sentence in Vakilabad Prison and was released on 30th January 2025.

Alikordi was aware that he was becoming the target of mounting persecution by the security services and that his life was in growing danger. Shortly before his death, he appealed for help to the UN Fact-Finding Mission on Iran, describing himself as a "lawyer at risk" and warning of plans to physically eliminate him.

On 6th December 2025, Khosrow Alikordi was found dead in his office in Mashhad. The authorities announced that the cause of death was a heart attack, yet his family, colleagues and numerous human rights organisations questioned this version of events. Reports emerged of injuries on his body, the seizure of CCTV footage by the security services, and pressure exerted on his family. Appeals by

stwa oraz naciskach wywieranych na jego bliskich. Apele irańskich prawników i międzynarodowych organizacji o przeprowadzenie niezależnego i bezstronnego śledztwa trafiły w próżnię.

Śmierć Alikordiego odbiła się szerokim echem na świecie. Instytut Praw Człowieka Międzynarodowego Stowarzyszenia Adwokatów (IBAHRI), organizacje prawnicze oraz obrońcy praw człowieka podkreślali, że jego los wpisuje się w szerszy wzorzec represji wobec niezależnych prawników w Iranie. Laureatka Pokojowej Nagrody Nobla Shirin Ebadi nazwała go „głosem zapomnianych i uciszonych więźniów, których nazwiska nigdy nie zostały wymienione w mediach", natomiast Narges Mohammadi przypomniała jego ostatnie przesłanie – apel o pamięć o więźniach politycznych przetrzymywanych z dala od zainteresowania opinii publicznej.

Khosrow Alikordi pozostaje symbolem odwagi, niezależności i zawodowej uczciwości. Jego życie pokazuje, że nawet w obliczu represji można pozostać wiernym zasadom sprawiedliwości, a głos sprzeciwu wobec niesprawiedliwości może stać się źródłem nadziei i inspiracji dla kolejnych pokoleń obrońców praw człowieka.

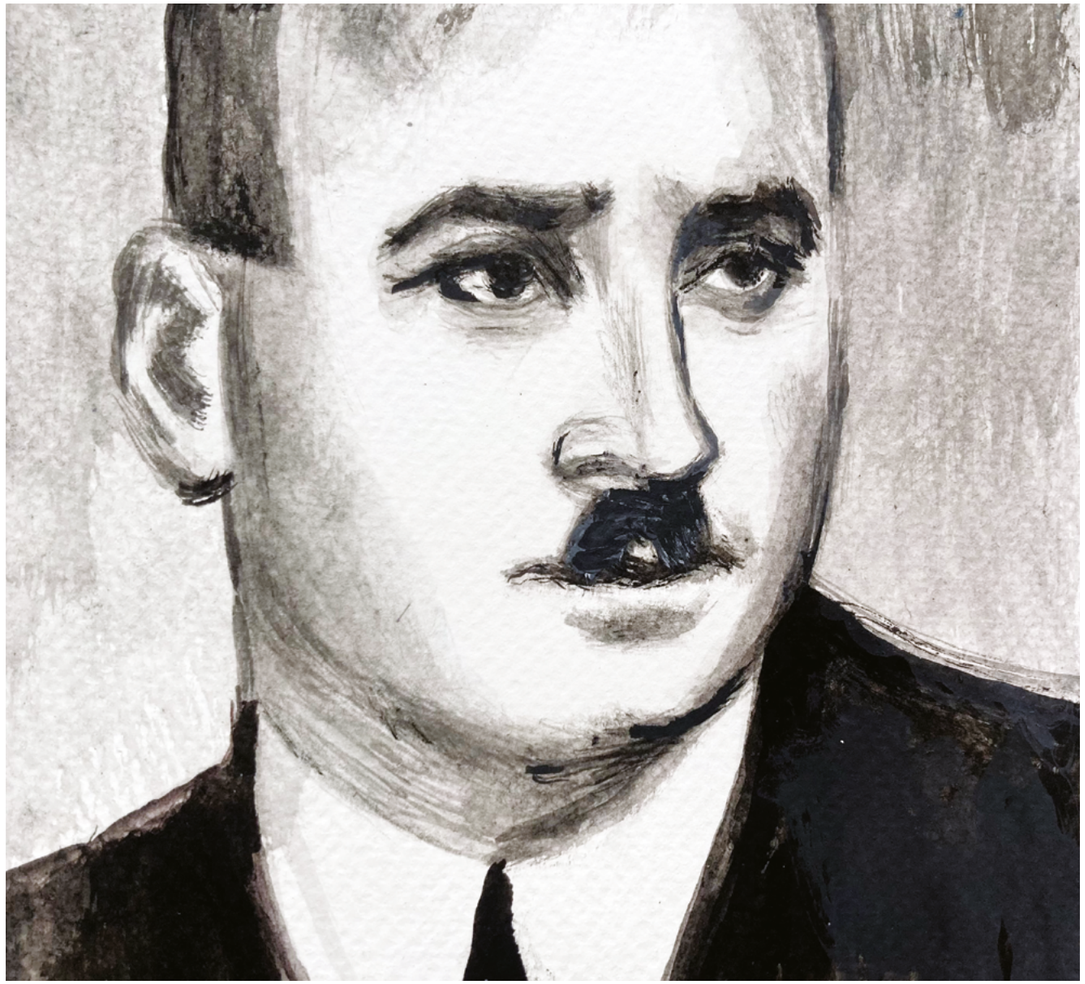
Alicja Bartuś

Iranian lawyers and international organisations for an independent and impartial investigation were left unanswered.

Alikordi's death resonated widely around the world. The International Bar Association's Human Rights Institute (IBAHRI), legal organisations and human rights defenders stressed that his fate formed part of a broader pattern of repression against independent lawyers in Iran. Nobel Peace Prize laureate Shirin Ebadi described him as "the voice of forgotten and silenced prisoners whose names were never mentioned in the media", while Narges Mohammadi recalled his final message – an appeal not to forget political prisoners held far from the public eye.

Khosrow Alikordi remains a symbol of courage, independence and professional integrity. His life demonstrates that even in the face of repression, one can remain true to the principles of justice, and that a voice raised against injustice can become a source of hope and inspiration for future generations of human rights defenders.

Alicja Bartuś

Dimityr Peszew

1894–1973

Człowiek z urzędu.

Życie niektórych ludzi dopiero z perspektywy czasu ujawnia tę chwilę, która wyznacza sens całej biografii. Przez większą część życia Dimityr Peszew był człowiekiem urzędu – prawnikiem i politykiem, który wierzył, że porządek opiera się na instytucjach. Ze wspomnień, które spisywał przez lata, wyłania się osoba powściągliwa i nielubiąca wielkich gestów. Paradoks jego biografii polega jednak na tym, że właśnie człowiek procedur i lojalności wobec państwa w decydującym momencie rozerwał łańcuch systemu, któremu służył.

Urodził się w 1894 roku w Kjustendił, niewielkim mieście na pograniczu macedońsko-bułgarskim, położonym w żyznej dolinie słynącej z sadów czereśniowych. W cieniu

A Man of the State

Only in hindsight do some lives reveal the moment that gives meaning to an entire biography. For most of his life, Dimitar Peshev was a man of the state – a lawyer and politician who believed that order rested on institutions. What emerges from the memoirs he wrote over the years is a reserved figure with no taste for grand gestures. Yet the paradox of his life is that it was precisely this man of procedure, loyal to the state, who at the decisive moment broke the chain of the very system he served.

Peshev was born in 1894 in Kyustendil, a small town in the Bulgarian-Macedonian borderlands, set in a fertile valley renowned for its cherry orchards. For generations, Bulgarians, Turks, Roma and Jews had lived side by side in

tych samych ulic, placów i targowisk od pokoleń żyli obok siebie Bułgarzy, Turcy, Romowie i Żydzi. Kilkadziesiąt lat później z tych samych ulic wyruszy delegacja, która zwróci się do niego o pomoc w chwili największego zagrożenia.

Wojny bałkańskie, pierwsza wojna światowa i kryzys lat trzydziestych głęboko zachwiały zaufaniem bułgarskich elit do demokracji parlamentarnej. Wielu polityków chciało silniejszej władzy wykonawczej, zdolnej przywrócić porządek i sprawne instytucje – Peszew podzielał ten sposób myślenia. Po studiach prawniczych szybko zdobył opinię rzetelnego sędziego i adwokata, a w połowie lat trzydziestych był już wśród tych, którym powierzano stanowiska państwowe. W 1935 roku objął urząd ministra sprawiedliwości. Reprezentował pokolenie prawników i urzędników przekonanych, że państwo powinno opierać się na kompetencji i dyscyplinie.

W polityce działał spokojnie i metodycznie: rzadko zabierał głos, unikał efektownych deklaracji i manifestów. Wierzył w państwo, instytucje i prawo. Jednocześnie coraz wyraźniej dostrzegał, że rząd ogranicza rolę parlamentu. Bułgaria przystąpiła w 1941 roku do wojny jako sojusznik Trzeciej Rzeszy, licząc na odzyskanie ziem utraconych po wcześniejszych konfliktach. Sojusz z Niemcami przyniósł państwu korzyści terytorialne, ale nakładał presję dostosowania ustawodawstwa do wzorców Trzeciej Rzeszy. Wprowadzane ograniczenia wobec ludności żydowskiej spotykały się z różnymi reakcjami – od akceptacji po narastający niepokój – jednak jeszcze w 1941 roku niewiele osób przewidywało, że ich konsekwencją mogą stać się deportacje do obozów zagłady.

the same streets, squares and marketplaces. Decades later, a delegation would set out from those same streets to ask him for help in the hour of greatest danger.

The Balkan Wars, the First World War and the crisis of the 1930s had deeply shaken the Bulgarian elites' confidence in parliamentary democracy. Many politicians favoured a stronger executive, capable of restoring order and functioning institutions – a view that Peshev shared. After studying law, he quickly earned a reputation as a conscientious judge and lawyer, and by the mid-1930s he was among those entrusted with state office. In 1935, he became Minister of Justice. He represented a generation of lawyers and officials convinced that the state should be built on competence and discipline.

In politics, he worked quietly and methodically: he rarely took the floor and avoided showy declarations and manifestos. He believed in the state, its institutions and the law. At the same time, he saw ever more clearly that the government was curtailing the role of parliament. In 1941, Bulgaria entered the war as an ally of the Third Reich, hoping to regain territories lost in earlier conflicts. The alliance with Germany brought territorial gains, but it also came with pressure to align Bulgarian legislation with that of Nazi Germany. The restrictions imposed on the Jewish population met with a range of reactions – from acceptance to growing unease – yet as late as 1941, few people foresaw that they might ultimately lead to deportations to extermination camps.

Żydzi mieszkali na ziemiach bułgarskich od stuleci. Przed drugą wojną światową społeczność liczyła około 50 tysięcy osób, a w wielu miastach, zwłaszcza prowincjonalnych, relacje sąsiedzkie i zawodowe sprawiały, że stanowili integralną część lokalnych wspólnot. Z takiego środowiska pochodził Peszew: dorastał w Kjustendił, gdzie Żydzi byli jego kolegami ze szkoły i sąsiadami.

Nie przeszkodziło mu to jednak jako wiceprzewodniczącemu parlamentu współuczestniczyć w uchwaleniu *Ustawy o ochronie narodu* i kolejnych aktów antyżydowskich. Podobnie jak znaczna część bułgarskiej elity politycznej akceptował porządek tworzony przez Trzecią Rzeszę, widząc historyczną szansę dla swojego kraju w odzyskaniu południowej Dobrudży, wejściu wojsk bułgarskich do Macedonii i Tracji oraz realizacji marzenia o zjednoczeniu narodowym. Nie odrzucał ustaw antyżydowskich i nie występował przeciwko nim – pozostawał częścią systemu.

W marcu 1943 roku sytuacja zmieniła się zasadniczo. Niemcy rozpoczęły realizację planu deportacji Żydów z państw sojuszniczych. W Bułgarii decyzję przygotowywano w tajemnicy, jako rutynową operację administracyjną. Planowano przeprowadzić ją możliwie szybko, a wiedza o niej miała jak najdłużej pozostać w ukryciu.

Jews had lived in the Bulgarian lands for centuries. Before the Second World War, the community numbered around 50,000, and in many towns, especially in the provinces, neighbourly and professional ties made Jewish residents an integral part of local life. This was the world Peshev came from: he grew up in Kyustendil, where Jews were his schoolmates and neighbours.

Yet this did not prevent him, as Deputy Speaker of the National Assembly, from taking part in the adoption of the *Law for the Protection of the Nation* and subsequent anti-Jewish legislation. Like much of Bulgaria's political elite, he accepted the order established by the Third Reich, seeing a historic opportunity for his country in the recovery of Southern Dobruja, the entry of Bulgarian troops into Macedonia and Thrace, and the fulfilment of the dream of national unification. He neither rejected the anti-Jewish laws nor spoke out against them – he remained part of the system.

In March 1943, the situation changed fundamentally. Germany began implementing its plan to deport Jews from allied countries. In Bulgaria, the decision was prepared in secret, as a routine administrative operation. It was to be carried out swiftly and concealed for as long as possible. When news of the preparations to deport the Jews reached Sofia in March 1943, and a delegation from his hometown of Kyustendil made clear to him the scale of the threat, Peshev reacted immediately. He met the Minister of the In-

Kiedy w marcu 1943 roku do Sofii dotarły wiadomości o przygotowaniach do deportacji Żydów, a delegacja z rodzinnego Kjustendił przedstawiła mu skalę zagrożenia, Peszew zareagował natychmiast. Spotkał się z ministrem spraw wewnętrznych Petrem Gabrowskim i doprowadził do wstrzymania pierwszej akcji deportacyjnej. Kilka dni później zorganizował protest wśród posłów większości rządowej. Pod listem do premiera Bogdana Fiłowa podpisało się 42 deputowanych.

W liście protestacyjnym z 17 marca 1943 roku Peszew stwierdził: „Istnieje granica rzeczywistych konieczności i nie wolno jej przekraczać, dopuszczając się okrucieństw, których nic nie usprawiedliwia". I dodał: „Praworządny ład jest dla rządzenia tak niezbędny, jak powietrze jest niezbędne do życia". W tych dwóch zdaniach zawiera się jego sposób myślenia: obowiązek wobec państwa nie może oznaczać zgody na bezprawie, ponieważ państwo, które wyrzeka się prawa, traci swoją wiarygodność.

Dokument złamał tajemnicę operacji i ujawnił, że nawet wewnątrz obozu władzy nie ma zgody na deportację bułgarskich Żydów. Tym samym Peszew przekreślił własną polityczną przyszłość. Stracił stanowisko wiceprzewodniczącego parlamentu i został zepchnięty na polityczny margines.

Dlaczego to zrobił? – takie pytanie zadawali sobie badacze i biografowie Peszewa. Niezależnie od motywów, marzec 1943 roku był chwilą, w której odpowiedzialności

terior, Petar Gabrovski, and forced a halt to the first round of deportations. A few days later, he organised a protest among deputies of the government majority. Forty-two other deputies joined him in signing a letter to Prime Minister Bogdan Filov.

In his letter of protest of 17 March 1943, Peshev wrote that the state must not exceed "the necessary limit of real needs" or descend into "extremes that could be described as needless cruelty". He added: "A basic legal order is as necessary for government as air is for life." These two statements encapsulate his way of thinking: duty to the state cannot mean acquiescence in lawlessness, because a state that abandons the law forfeits its credibility.

The letter broke the secrecy surrounding the operation and revealed that the deportation of Bulgarian Jews lacked support even within the ruling camp. In doing so, Peshev sacrificed his own political future. He lost his post as Deputy Speaker of the National Assembly and was pushed to the political margins.

Why did he do it? Scholars and biographers of Peshev have long asked themselves this question. Whatever his motives, March 1943 was the moment when responsibility could no longer be shifted onto the state or its procedures. What recurs above all in Peshev's own memoirs is his commitment to the law and his conviction that the deportation would destroy the moral and political foundations of the state. Peshev does not separate legal arguments from ethi-

nie dało się już przenieść na państwo ani procedury. W samych wspomnieniach Peszewa powraca przede wszystkim przywiązanie do prawa oraz przekonanie, że deportacja zniszczy moralne i polityczne fundamenty państwa. Peszew nie oddziela argumentów prawnych od etycznych ani politycznych. Gabriele Nissim podkreśla natomiast moment wyjścia Peszewa z bierności i gotowość do odmowy posłuszeństwa. Są też badacze, którzy wskazują na narastający konflikt Peszewa z premierem i sprzeciw wobec podporządkowania parlamentu rządowi lub widzą w nim wykonawcę planu cara Borysa III, który próbował uniknąć konfliktu z niemieckim sojusznikiem.

Peszew nie był przeciwnikiem autorytarnego państwa, nie występował przeciwko całemu systemowi. Pozostał jego częścią i właśnie dlatego jego sprzeciw okazał się tak znaczący – przekroczył granicę, którą wcześniej sam współtworzył. Człowiek współodpowiedzialny za antyżydowskie ustawodawstwo odmówił zgody na jego ostateczną konsekwencję – deportację 50 tysięcy ludzi na śmierć.

Po 9 września 1944 roku nowa władza potraktowała Peszewa brutalnie – komunistyczny Sąd Ludowy skazał go na piętnaście lat więzienia. Choć wyszedł na wolność znacznie wcześniej, utracił możliwość wykonywania zawodu, znalazł się na marginesie życia publicznego i nie było dla niego miejsca w komunistycznej Bułgarii. Odebrano mu mieszkanie, pozostał jednak pod tym samym adresem przy ulicy Neofita Rilskiego 42 w Sofii, mieszka-

cal or political ones. Gabriele Nissim places the emphasis instead on Peshev's emergence from passivity and his readiness to disobey. Other scholars point to Peshev's growing conflict with the Prime Minister and his opposition to the subordination of parliament to the government. Still others see Peshev as carrying out a plan by Tsar Boris III, who was trying to avoid a confrontation with his German ally.

Peshev was not an opponent of the authoritarian state, nor did he stand against the system as a whole. He remained part of it, and that is precisely why his opposition proved so significant: he crossed a line that he himself had helped to draw. A man who shared responsibility for anti-Jewish legislation refused to accept its ultimate consequence – the deportation of 50,000 people to their deaths.

After 9 September 1944, the new regime dealt brutally with Peshev: the communist People's Court sentenced him to fifteen years in prison. Although he was released long before his sentence ran out, he was barred from practising law, found himself on the fringes of public life, and there was no place for him in communist Bulgaria. His flat was confiscated, yet he remained at the same address – 42 Neofit Rilski Street in Sofia – living with his sister on the floor below. It was there, far from politics and public life, that he wrote his memoirs. Only towards the end of his life did historians and Jewish organisations take an interest in him, and his deed slowly began to be remembered again. International interest in Peshev's story did not come until

jąc u siostry, piętro niżej. To tam z dala od polityki i życia publicznego, spisywał swoje wspomnienia. Dopiero pod koniec życia zainteresowali się nim historycy i środowiska żydowskie, a pamięć o jego czynie zaczęła powracać. Międzynarodowe zainteresowanie biografią Peszewa pojawiło się dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych za sprawą włoskiego dziennikarza i eseisty Gabriele Nissima. W wydanej w 1998 roku książce *L'uomo che fermò Hitler. La storia di Dimitar Pesev che salvò gli ebrei di una nazione intera* (*Człowiek, który zatrzymał Hitlera. Historia Dymitra Peszewa, który ocalił Żydów całego narodu*) przywrócił Peszewa europejskiej pamięci.

Wspomnienia, które Peszew spisywał w latach politycznego zapomnienia i odsunięcia od życia publicznego, rozpoczynają się gorzkim wyznaniem:

> *Czuję, że należę do nieszczęsnego pokolenia, które przeżyło serię katastrof i doczekało upadku swoich najdroższych ideałów. Kiedy spoglądam wstecz na przeszłość, z jej wzlotami i upadkami, ekstatycznymi nadziejami i gorzkimi rozczarowaniami, odczuwam ból człowieka, który spadł z jasnego szczytu w otchłań.*

To jeden z nielicznych fragmentów, w których Peszew pozwala sobie na tak otwarte ujawnienie własnych emocji. Mimo tego tonu nie kreuje siebie na bohatera. Ze wspomnień wyłania się obraz człowieka powściągliwego i wymagającego – przede wszystkim od samego siebie. Pisze językiem prawnika, który waży fakty i ich konsekwencje. Po latach miał powtarzać swoim siostrzenicom, że nie zrobił nic nadzwyczajnego – po prostu jako pierwszy dowiedział się o planowanej deportacji, zrobił to, co zrobić należało i pomógłby każdemu, kto znalazłby się w podobnym niebezpieczeństwie.

Dimityr Peszew nie był outsiderem ani przeciwnikiem systemu. Przez wiele lat współtworzył państwo sprzymierzone z faszystami i uczestniczył w uchwalaniu ustaw, które dyskryminowały ludność żydowską. Właśnie dlatego jego późniejszy sprzeciw ma wyjątkowe znaczenie. Pokazuje, że sprawiedliwość nie polega na moralnej nieskazitelności czy życiu wolnym od błędów, lecz na gotowości naprawy własnych wyborów, gdy prowadzą one do krzywdy. Dla Peszewa punktem odniesienia była odpowiedzialność za kraj, prawo i ludzi, których decyzje państwa miały pozbawić życia. W chwili próby uznał, że lojalność wobec instytucji kończy się tam, gdzie zaczyna się współudział w bezprawiu.

Historia Peszewa pokazuje, że zło może wejść bocznymi drzwiami: zacząć się od jednego podpisu, ustawy czy pełnomocnictwa: każdy wykonuje fragment zadania, a odpowiedzialność rozprasza się w gąszczu procedur. Peszew przez długi czas pozostawał częścią tej machiny. W marcu 1943 roku przerwał ten proces, wykorzystując pozycję, któ-

the late 1990s, thanks to the Italian journalist and essayist Gabriele Nissim. In his 1998 book *L'uomo che fermò Hitler. La storia di Dimitar Pešev che salvò gli ebrei di una nazione intera* (*The Man Who Stopped Hitler: The Story of Dimitar Peshev, Who Saved the Jews of an Entire Nation*), he restored Peshev to Europe's memory.

The memoirs Peshev wrote during his years of political oblivion and exclusion from public life open with a bitter confession:

> *I feel that I belong to an ill-fated generation that lived through a series of catastrophes and lived to see the collapse of its most cherished ideals. When I look back on the past, with its highs and lows, its ecstatic hopes and bitter disappointments, I feel the pain of a man who has fallen from a bright summit into the abyss.*

This is one of the few passages in which Peshev allows himself to reveal his emotions so openly. Even so, he does not cast himself as a hero. The memoirs portray a restrained, demanding man – demanding above all of himself. He writes in the language of a lawyer, weighing facts and their consequences. Years later, he reportedly told his nieces repeatedly that he had done nothing extraordinary: he had simply been the first to learn of the planned deportation, had done what had to be done, and would have helped anyone facing similar danger.

Dimitar Peshev was neither an outsider nor an opponent of the system. For many years, he helped build a state allied with the fascist powers and took part in passing laws that discriminated against the Jewish population. This is what gives his later protest its exceptional significance. His protest shows that righteousness lies not in moral perfection or a life free of mistakes, but in the readiness to correct one's own choices when they lead to harm. For Peshev, the point of reference was his responsibility for his country, for the law, and for the people whose lives the state's decisions would have cost. When put to the test, he concluded that loyalty to institutions ends where complicity in lawlessness begins.

Peshev's story shows that evil can enter through the back door. It can begin with a single signature, a law or a grant of authority; each person carries out only a fragment of the task, and responsibility becomes diffused in a maze of procedures. For a long time, Peshev remained part of this machinery. In March 1943, he stopped this process, using the position he held. Instead of hiding behind his duty as an official, he took responsibility for the people who were to bear the consequences of the decision. His example is a reminder that holding public office never absolves anyone of moral responsibility. On the contrary, it is precisely where it is easiest to say "I was only doing my duty" that true responsibility begins.

rą zajmował. Zamiast zasłonić się obowiązkiem urzędnika, wziął odpowiedzialność za ludzi, których dotknąć miały skutki decyzji. Jego historia przypomina, że pełnienie funkcji publicznej nigdy nie zwalnia od odpowiedzialności moralnej. Przeciwnie, właśnie tam, gdzie najłatwiej powiedzieć: „wykonywałem tylko swoje obowiązki", zaczyna się prawdziwa odpowiedzialność.

Dlatego historia Peszewa nie należy wyłącznie do przeszłości. Nie opowiada jedynie o Bułgarii czasu wojny, lecz o sytuacji, która może powracać w różnych miejscach i epokach, gdy decyzje o losie ludzi zapadają przy biurkach, w gabinetach i urzędach. Przypomina, że odpowiedzialność nie znika wraz z procedurą – ostatecznie pozostaje odpowiedzialnością konkretnego człowieka.

Sylwia Siedlecka

That is why Peshev's story does not belong solely to the past. It speaks not only of wartime Bulgaria but of a situation that can recur in different places and times, whenever decisions about people's fates are made behind desks, in offices and in government departments. It reminds us that responsibility does not dissolve into procedure – in the end, it rests with a particular human being.

Sylwia Siedlecka

Frozan Safi

1992–2021

Przeciw „wymazywaniu” kobiet.

Frozan Safi (1992–2021) była afgańską obrończynią praw kobiet, działaczką społeczną i wykładowczynią ekonomii. Mieszkała w Mazar-i-Szarif, na północy Afganistanu. Jesienią 2021 roku, po ponownym przejęciu władzy przez talibów, uczestniczyła w protestach przeciwko odbieraniu kobietom podstawowych wolności. Miała dwadzieścia dziewięć lat, kiedy została zamordowana.

Relacje bliskich i współuczestniczek protestów, praca afgańskich dziennikarek oraz dokumentacja organizacji broniących praw człowieka ukazują osobę, dla której wykształcenie i samodzielność łączyły się z odpowiedzialnością za prawa innych.

Against the “Erasure” of Women.

Frozan Safi (1992–2021) was an Afghan women’s rights defender, social activist and a university lecturer in economics. She lived in Mazar-i-Sharif, in northern Afghanistan. In the autumn of 2021, following the Taliban’s return to power, she took part in protests against women being deprived of their fundamental freedoms. She was twenty-nine when she was murdered.

Accounts from her family and fellow protesters, the work of Afghan women journalists, and documentation compiled by human rights organisations paint a portrait of a woman for whom education and independence went hand in hand with a sense of responsibility for the rights of others.

Safi należała do pokolenia Afganek, dla którego możliwość zdobycia wykształcenia i wykonywania zawodu stała się rzeczywistym doświadczeniem. Dwie dekady poprzedzające powrót talibów do władzy w 2021 roku nie były czasem powszechnej emancypacji. Wojna, ubóstwo, przemoc i głębokie nierówności ograniczały zasięg przemian. Powstała jednak przestrzeń, w której kobiety mogły studiować, pracować w instytucjach publicznych, prowadzić działalność społeczną i uczestniczyć w polityce. Nie należy ani idealizować tej rzeczywistości, ani pomniejszać znaczenia osiągnięć samych Afganek. Zdobyta wiedza, samodzielność i doświadczenie obywatelskie były częścią ich życia, a nie jedynie obietnicą zawartą w dokumentach.

Po zajęciu Kabulu przez talibów 15 sierpnia 2021 roku perspektywa ta została radykalnie zakwestionowana. Ograniczenia narastały stopniowo; nie wszystkie zakazy znane nam dzisiaj obowiązywały już za życia Frozan Safi. Od początku widoczny był jednak kierunek zmian: odsuwanie kobiet od spraw publicznych oraz drastyczne ograniczanie dostępu dziewcząt do nauki i podejmowania pracy. W tych warunkach Afganki organizowały demonstracje, domagając się ochrony swoich praw. Frozan Safi stanęła na czele ulicznych demonstracji w Mazar-i-Szarif. Stawała w pierwszych szeregach protestujących, z odkrytą twarzą, z transparentami w obronie podstawowych wolności, co zostało udokumentowane na zdjęciach prasowych. Sprzeciwiała się „wymazywaniu" kobiet z przestrzeni publicznej.

Safi belonged to a generation of Afghan women for whom the opportunity to pursue an education and a profession had become an authentic experience. The two decades preceding the Taliban's return to power in 2021 were not a period of widespread emancipation. War, poverty, violence and profound inequalities limited the scope of change. Yet a space emerged in which women could study, work in public institutions, engage in civic activism and participate in politics. This reality should not be idealized, nor should the significance of Afghan women's own achievements be downplayed. Knowledge, independence and the experience of civic participation became part of their lives, rather than merely a promise enshrined in official documents.

After the Taliban seized Kabul on 15th August 2021, this prospect was radically called into question. Restrictions were tightened gradually; not all of the bans we know today were in force during Frozan Safi's lifetime. From the outset, however, the direction of change was clear: the exclusion of women from public life and drastic restrictions on girls' access to education and employment. In these circumstances, Afghan women organised demonstrations demanding that their rights be protected. Frozan Safi emerged as a leader of the street protests in Mazar-i-Sharif. She stood in the front ranks of the protesters, her face uncovered, holding placards in defence of fundamental freedoms – moments captured in press photographs. She stood against the "erasure" of women from public life.

W warunkach represji samo pojawienie się na ulicy podważało roszczenie władzy do wyłącznego określania tego, co wolno powiedzieć i komu wolno być słyszanym. Protestujące kobiety występowały jako uczestniczki wspólnoty politycznej. Żądały, by decyzje dotyczące ich życia nie zapadały bez nich. Demonstracja stawała się w ten sposób praktykowaniem wolności, której odmawiał im nowy porządek. Jednocześnie wiązała się ze śmiertelnym niebezpieczeństwem.

Frozan Safi otrzymywała pogróżki i bała się o swoje życie. 20 października 2021 roku odebrała telefon od nieznanej osoby z obietnicą bezpiecznego wyjazdu. Miała zabrać dokumenty potwierdzające swoją działalność. Rodzina widziała ją, jak wsiada do samochodu, przekonana, że zmierza na lotnisko. Kontakt z nią się urwał. Jej ciało, noszące liczne rany postrzałowe, rozpoznała później siostra Rita, lekarka. Identyfikacja była możliwa dzięki ubraniu.

Zabrany z domu dyplom uniwersytecki pozostaje przejmującym szczegółem tej historii. Był świadectwem pracy i wykształcenia, materialnym śladem przyszłości, którą Safi budowała. Dokumenty jej aktywności miały uzasadniać potrzebę ochrony; nadzieja na jej uzyskanie została wykorzystana przeciwko niej.

Działania władz, przeciwko którym Safi występowała w pierwszych miesiącach nowych rządów, przybrały następnie postać rozbudowanego systemu segregacji i wykluczenia. Utrzymano odsunięcie dziewcząt od szkolnictwa

In a climate of repression, the mere act of appearing in the street challenged the authorities' claim to the exclusive right to determine what could be said and whose voices could be heard. The women who protested asserted themselves as members of the political community. They demanded that decisions affecting their lives not be made without them. In this way, protesting became an exercise of the very freedom that the new order denied them. At the same time, it exposed them to mortal danger.

Frozan Safi had been receiving threats and feared for her life. On 20th October 2021, a stranger called her, promising her safe passage out of the country. She was told to bring documents confirming her activism. Her family saw her get into a car, convinced that she was on her way to the airport. Then all contact with her was lost. Her body, bearing multiple gunshot wounds, was later identified by her sister Rita, a physician. She could be identified only by her clothes.

The university diploma she took with her from home remains a poignant detail of this story. It was a testament to her work and education, a tangible trace of the future Safi had been building. The documents recording her activism were meant to justify her need for protection; instead, her hope of obtaining that protection was used against her.

The measures Safi had opposed during the first months of the new regime subsequently evolved into an extensive system of segregation and exclusion. Girls continued to be

średniego i zakazano kobietom studiowania na uniwersytetach. Ograniczenia zatrudnienia objęły organizacje pozarządowe, następnie pracę Afganek w strukturach ONZ. Restrykcjom dotyczącym przemieszczania się i obecności w przestrzeni publicznej towarzyszyła rozbudowa aparatu kontroli zachowania i ubioru. Pod koniec 2024 roku zakaz nauki rozszerzono na instytuty medyczne, zamykając kolejną drogę do zdobycia zawodu i w praktyce ograniczając dostęp do minimalnej opieki zdrowotnej. Częścią systemu stało się prawne przyzwolenie na stosowanie przemocy wobec kobiet.

Instytucjonalny charakter tego podporządkowania oddaje koncepcja apartheidu płciowego, przywoływana przez afgańskie obrończynie praw kobiet. Pojęcie to opisuje porządek, w którym przynależność do określonej płci wyznacza dostęp do praw i przestrzeni wspólnego życia. Powiązane nakazy, zakazy i środki przymusu utrwalają dominację. Nierówność staje się zasadą organizowania społeczeństwa.

Historia Frozan Safi przypomina o zasadniczym znaczeniu powszechności praw człowieka. Ich uniwersalność wyraża się w uznaniu, że podstawowe prawa przysługują każdej osobie, niezależnie od miejsca urodzenia i płci. Wola rządzących nie jest źródłem tych praw i nie może stanowić wystarczającej podstawy do ich odebrania.

Agnieszka Bieńczyk-Missala

barred from secondary education, and women were prohibited from studying at universities. Employment restrictions were extended to non-governmental organisations and subsequently to Afghan women working for the United Nations. Restrictions on movement and presence in public spaces were accompanied by an expanding apparatus for policing their behaviour and dress. At the end of 2024, the ban on education was extended to medical institutes, closing off yet another route into professional qualifications and, in practice, restricting women's access to even basic healthcare. Legal permission for violence against women has become part of the system.

The institutional nature of this subordination is well captured by the concept of gender apartheid, invoked by Afghan women human rights defenders. The term describes an order in which a person's sex determines their access to rights and to shared public space. Interlocking rules, prohibitions and coercive measures entrench domination. Inequality becomes the organising principle of society.

The story of Frozan Safi reminds us of the critical importance of the universality of human rights. Their universal character lies in the recognition that these inalienable rights belong to every person, regardless of their place of birth or sex. The will of those in power is not the source of these rights and cannot justify taking them away.

Agnieszka Bieńczyk-Missala

12. edycja upamiętnień Sprawiedliwych

Audytorium Starej Biblioteki
Uniwersytetu Warszawskiego

3 listopada 2026

12th Edition of the Commemoration of the Righteous

Old Library Auditorium,
University of Warsaw

3 November 2026

Sprawiedliwi 2026

12. edycja upamiętnień Sprawiedliwych
oraz wydarzenia towarzyszące poświęcone odwadze, odpowiedzialności i sprawczości.

3 listopada 2026

10:00–11:45
Uroczystości upamiętniające Sprawiedliwych

10:00-10:10 Otwarcie uroczystości.
JM Rektor Uniwersytetu Warszawskiego, prof. **Alojzy Nowak**.

10:10-10:20 Wystąpienie **Sylwii Gregorczyk-Abram**, Rzeczniczki Praw Obywatelskich.

10:20-10:30 Wystąpienie **Magdaleny Sroki**, dyrektorki koordynatorki ds. kultury i równości w Urzędzie m.st. Warszawy, w imieniu Rafała Trzaskowskiego, prezydenta m.st. Warszawy.

10:30-10:40 Wystąpienie **Wojciecha Soczewicy**, przewodniczącego Rady Fundacji Ogród Sprawiedliwych.

10:40-11:00 Prezentacja nowego projektu Ogrodu Sprawiedliwych – arch. **Paweł Grobelny**.

11:00-11:15 Wystąpienie prof. **Agnieszki Bieńczyk-Missali**, przewodniczącej Komitetu Fundacji Ogród Sprawiedliwych, oraz prezentacja sylwetki Frozan Safi.

The Righteous 2026

12th Edition of the Commemoration
of the Righteous and accompanying events dedicated to courage, responsibility, and agency.

3 November 2026

10:00–11:45
Commemoration Ceremony Honouring the Righteous

10:00–10:10 Opening of the ceremony Professor **Alojzy Nowak**, Rector of the University of Warsaw.

10:10–10:20 Address by **Sylwia Gregorczyk-Abram**, Commissioner for Human Rights.

10:20–10:30 Address by **Magdalena Sroka**, Coordinating Director for Culture and Equality at Warsaw City Hall, on behalf of Rafał Trzaskowski, Mayor of Warsaw.

10:30–10:40 Address by **Wojciech Soczewica**, Chair of the Council of the Garden of the Righteous Foundation.

10:40–11:00 Presentation of the new design for the Garden of the Righteous – **Paweł Grobelny**, architect.

11:00–11:15 Address by Professor **Agnieszka Bieńczyk-Missala**, Chair of the Committee of the Garden of the Righteous Foundation, followed by a presentation on the life of Frozan Safi.

11:15-11:30 Prezentacja sylwetki Khosrowa Alikordiego – dr **Alicja Bartuś**, Oświęcimski Instytut Praw Człowieka.

11:30-11:45 Prezentacja sylwetki Dimitra Peszewa – dr **Sylwia Siedlecka** i prof. **Maciej Falski**, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, Wydział Polonistyki UW.

12:00-15:30
Międzynarodowa konferencja: Odwaga i odpowiedzialność w czasach kryzysu

12:00-13:30 **Panel *Anatomia odwagi: jak rodzi się odpowiedzialność?*** *Filozofia, psychologia i kultura o źródłach wyborów moralnych.*
Francesco Matteo Cataluccio (pisarz, eseista), prof. **Alexander Kiossev** (Uniwersytet Sofijski), **Adam Michnik** (redaktor naczelny Gazety Wyborczej), prof. **Dubravka Stojanović** (Uniwersytet w Belgradzie), moderacja: **Agnieszka Lichnerowicz**.

14:00-15:30 **Panel *Granice odpowiedzialności: jaką cenę ma odwaga?*** *Doświadczenie ludzi, którzy nie pozostali obojętni. O osobistych i społecznych konsekwencjach indywidualnych decyzji.*
Siostra **Małgorzata Chmielewska** (Prezeska Fundacji „Domy Wspólnoty Chleb Życia”), **Sylwia Gregorczyk-Abram** (Rzeczniczka Praw Obywatelskich), **Tetiana Kolesnychenko** (reporterka wojenna), moderacja: **Anna Ziarkowska** (prezeska Fundacji Ogród Sprawiedliwych)

11:15–11:30 Presentation on the life of Khosrow Alikordi – Dr **Alicja Bartuś**, Oświęcim Institute of Human Rights.

11:30–11:45 Presentation on the life of Dimitar Peshev – Dr **Sylwia Siedlecka** and Professor **Maciej Falski**, Institute of Western and Southern Slavic Studies, Faculty of Polish Studies, University of Warsaw.

12:00–15:30
International Conference: Courage and Responsibility in Times of Crisis

12:00–13:30 **Panel *The Anatomy of Courage: How Does Responsibility Arise?*** *Philosophy, psychology and culture on the sources of moral choices.*
Francesco Matteo Cataluccio (writer and essayist), Prof. **Alexander Kiossev** (Sofia University), **Adam Michnik** (Editor-in-Chief of Gazeta Wyborcza), Prof. **Dubravka Stojanović** (University of Belgrade), moderated by **Agnieszka Lichnerowicz**.

14:00–15:30 **Panel *The Limits of Responsibility: What Is the Price of Courage?*** *The experiences of people who refused to remain indifferent. On the personal and social consequences of individual decisions.* Sister **Małgorzata Chmielewska** (President of the “Houses of the Bread of Life

16:00-17:30
Ogólnopolskie seminarium dla nauczycieli.
Miejsce: Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej UW.

Lepsze opowieści, lepszy świat.
O roli narracji w edukacji.
Uczestnicy wybierają jeden z trzech równoległych warsztatów:
1. „Zmień opowieść: od bezradności do sprawczości" (**Adam Rębacz**)
2. O odwadze krytycznego myślenia (**Monika Koblak**)
3. Warsztaty opowiadania historii (**Irena Wiszniewska**)

18:00-19:30
Debata: Dlaczego potrzebujemy lepszych opowieści, żeby uratować świat?

W debacie udział wezmą:
Prof. **Dariusz Stola**, dyrektor Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Prof. **Marcin Napiórkowski**, dyrektor Muzeum Historii Polski, Dr hab. **Katarzyna Person**, dyrektorka Muzeum Getta Warszawskiego, moderacja: **Beata Chomątowska**.

Community" Foundation), **Sylwia Gregorczyk-Abram** (Commissioner for Human Rights), **Tetiana Kolesnychenko** (war correspondent), moderated by **Anna Ziarkowska** (President of the Garden of the Righteous Foundation).

16:00–17:30
National Seminar for Teachers
Venue: Institute of Western and Southern Slavic Studies, University of Warsaw.

Better Stories, Better World.
On the Role of Narrative in Education
Participants choose one of three parallel workshops:
1. "Change the Story: From Helplessness to Agency" (**Adam Rębacz**)
2. The Courage to Think Critically (**Monika Koblak**)
3. Storytelling Workshop (**Irena Wiszniewska**)

18:00–19:30
Debate: Why Do We Need Better Stories to Save the World?

Participants:
Prof. **Dariusz Stola**, Director of the POLIN Museum of the History of Polish Jews, Prof. **Marcin Napiórkowski**, Director of the Polish History Museum, Dr hab. **Katarzyna Person**, Director of the Warsaw Ghetto Museum, moderated by **Beata Chomątowska**.

Organizator / Organiser:
Fundacja Ogród Sprawiedliwych

Fundatorzy / Founders:
Gariwo Foundation
Auschwitz Birkenau Foundation
Józef Wancer

Współorganizatorzy / Co-organisers:
Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytet Warszawski
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytet Warszawski

Patronat honorowy / Honorary Patronage:
Rzecznik Praw Obywatelskich
Minister Spraw Zagranicznych
Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Ambasada Republiki Bułgarii w Polsce
Ambasciata d'Italia Varsavia

Partnerzy / Partners:
Warszawa
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN
Oświęcimski Instytut Praw Człowieka
Chopin BB & Salon
Mazowsze. serce Polski
JDP

Partner seminarium / Seminar Partner:
MHP Dział Edukacji

Biogramy

konferencja i seminarium

Brief Biographies

Conference & Seminar

Francesco Matteo Cataluccio

fot. / photo. archiwum prywatne / private archive

Francesco Matteo Cataluccio – pisarz i eseista. Studiował filozofię i filologię polską we Florencji i w Warszawie. Autor esejów i artykułów na temat kultury i historii Polski oraz Europy Środkowej. Redaktor włoskiego wydania dzieł Witolda Gombrowicza, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego oraz włoskiego i hiszpańskiego wydania dzieł Brunona Schulza. Korespondencja Zbigniewa Herberta z Cataluccio została wydana w tomie *Herbert. Studia i dokumenty* (Warszawa, 2008). Polskim czytelnikom znany jako autor książek: *Niedojrzałość, choroba naszych czasów* (2006); *Jadę zobaczyć, czy tam jest lepiej. Niemalże brewiarz środkowoeuropejski* (2012); *Czarnobyl* (2013); *Nie ma żadnej Itaki. Podróż na Litwę* (2026). Jego najnowsza książka *Hotel Chopin* (2026) tłumaczona jest na język polski w wydawnictwie Czarne. Uhonorowany odznaczeniami: "Zasłużony dla Kultury Polskiej" (2004), medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis" (2009), „Medalem Wdzięczności" Solidarności i Nagrodą im. Ryszarda Kapuścińskiego (2013).

Francesco Matteo Cataluccio – writer and essayist. He studied philosophy and Polish philology in Florence and Warsaw and writes on Polish and Central European culture and history. He edited Italian editions of Gombrowicz and Herling-Grudziński and Italian and Spanish editions of Schulz. His correspondence with Zbigniew Herbert appeared in *Herbert. Studia i dokumenty* (Herbert: Studies and Documents, 2008). His books in Polish include *Niedojrzałość, choroba naszych czasów* (Immaturity: The Malady of Our Times, 2006); *Jadę zobaczyć, czy tam jest lepiej* (I'm Going to See If It's Better There, 2012); *Czarnobyl* (Chernobyl, 2013); and *Nie ma żadnej Itaki. Podróż na Litwę* (There Is No Ithaca: A Journey to Lithuania, 2026). *Hotel Chopin* (2026) is being translated into Polish for Czarne. His honours include the Merit for Polish Culture badge (2004), the Gloria Artis Medal (2009), Solidarity's Medal of Gratitude and the Ryszard Kapuściński Award (2013).

Beata Chomątowska

fot. / photo. Andrzej Banaś

Beata Chomątowska – pisarka, dziennikarka i reporterka, z wykształcenia religioznawczyni i europeistka. Autorka książek poświęconych m.in. Warszawie, architekturze, pamięci i przemianom społecznym, w tym: *Stacja Muranów, Pałac. Biografia intymna, Lachert i Szanajca. Architekci awangardy, Miasto Dzieci Świata, Betonia*, a także powieści *Prawdziwych przyjaciół poznaje się w Bredzie* i *Andreowia*. Jej najnowsza książka, *Dom warszawski*, poświęcona została losom kamienicy przy ulicy Litewskiej 10 w Warszawie i jej mieszkańców. Od lat związana z Warszawą, szczególnie z Muranowem. Współtworzyła Stowarzyszenie Stacja Muranów, którego przez kilkanaście lat była prezeską, a także współpracowała z Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, m.in. w tworzeniu wystawy czasowej „Tu Muranów". Jest stałą współpracowniczką „Tygodnika Powszechnego". Obecnie przygotowuje rozprawę doktorską w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, poświęconą rytuałom życia w miejscu po Zagładzie na przykładzie Muranowa.

Beata Chomątowska – writer and journalist trained in religious and European studies. Her books explore Warsaw, architecture, memory and social change. They include *Stacja Muranów* (Muranów Station), *Pałac. Biografia intymna* (The Palace: An Intimate Biography), *Lachert i Szanajca. Architekci awangardy, Miasto Dzieci Świata, Betonia* and the novels *Prawdziwych przyjaciół poznaje się w Bredzie* and *Andreowia*. Her latest book, *Dom warszawski* (A Warsaw House), tells the story of the building at 10 Litewska Street and its residents. Closely connected with Warsaw's Muranów district, she co-founded and chaired the Stacja Muranów Association for over a decade and helped create POLIN Museum's "Here Is Muranów" exhibition. A regular contributor to *Tygodnik Powszechny*, she is preparing a doctoral dissertation at the University of Warsaw's Institute of Ethnology and Cultural Anthropology on rituals of life in post-Holocaust Muranów.

S. Małgorzata Chmielewska

fot. / photo. Ewa Wołkanowska-Kołodziej

S. Małgorzata Chmielewska – katolicka działaczka społeczna, od lat zaangażowana w pomoc osobom doświadczającym bezdomności, ubóstwa i wykluczenia społecznego. W 1990 roku wstąpiła do Wspólnoty „Chleb Życia", a osiem lat później złożyła śluby wieczyste. Kieruje Fundacją „Domy Wspólnoty Chleb Życia", która prowadzi domy zapewniające schronienie i wsparcie osobom bezdomnym, chorym, samotnym matkom i młodzieży. Przed wstąpieniem do wspólnoty pracowała z niewidomymi dziećmi w Laskach oraz organizowała pomoc dla kobiet osadzonych w więzieniu przy ul. Rakowieckiej. Wspólnota organizuje także warsztaty pracy, działania edukacyjne i programy stypendialne. Jest autorką książek *Cerowanie świata* i *Dobro jako choroba zakaźna* oraz współautorką *Sposobu na cholernie szczęśliwe życie*. Za swoją działalność otrzymała m.in. Nagrodę im. ks. Józefa Tischnera, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski i odznakę Rzecznika Praw Obywatelskich „Za Zasługi dla Ochrony Praw Człowieka". W 2026 roku została pierwszą laureatką Nagrody Społecznej SGH.

S. Małgorzata Chmielewska – Catholic social activist supporting people facing homelessness, poverty and exclusion. She joined the Bread of Life Community in 1990 and took perpetual vows in 1998. She heads the Domy Wspólnoty Chleb Życia foundation, which shelters and supports homeless and ill people, single mothers and young people. She worked with blind children in Laski and helped women in Rakowiecka Street prison. The community also runs work programmes, educational initiatives and scholarships. She wrote *Cerowanie świata* (Mending the World) and *Dobro jako choroba zakaźna* (Goodness as a Contagious Disease), and co-authored *Sposób na cholernie szczęśliwe życie* (How to Live a Damn Happy Life). Her honours include the Józef Tischner Award, the Commander's Cross of the Order of Polonia Restituta and the Commissioner for Human Rights' Badge of Honour for Services to Human Rights Protection. In 2026, she became the first recipient of the SGH Warsaw School of Economics Social Award.

Sylwia Gregorczyk-Abram

fot. / photo. Maciej Zienkiewicz

Sylwia Gregorczyk-Abram – adwokatka, działaczka społeczna i obrończyni praw człowieka, od 2026 roku Rzeczniczka Praw Obywatelskich. Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, od 2010 roku związana z Izbą Adwokacką w Warszawie. Od ponad 20 lat działa na rzecz ochrony praw i wolności obywatelskich, reprezentując m.in. osoby szczególnie narażone na naruszenia ich praw, osoby z niepełnosprawnościami, ofiary przemocy i dyskryminacji oraz osoby poszukujące ochrony międzynarodowej. Współtworzyła Fundację Wolne Sądy i Komitet Obrony Sprawiedliwości. Prowadziła postępowania przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka i Trybunałem Sprawiedliwości UE dotyczące m.in. praw człowieka i niezależności sądownictwa. Jest pomysłodawczynią i wieloletnią koordynatorką programu edukacyjnego „Tydzień Konstytucyjny". Otrzymała m.in. tytuł „Prawnika Pro Bono", nagrodę „Złoty Paragraf" i tytuł Warszawianki Roku 2024.

Sylwia Gregorczyk-Abram – lawyer, civic activist and human rights defender, Poland's Commissioner for Human Rights since 2026. A graduate of the University of Warsaw's Faculty of Law and Administration, she has been a member of the Warsaw Bar since 2010. For over 20 years, she has defended civil rights and liberties, representing people at particular risk of rights violations, including people with disabilities, survivors of violence, victims of discrimination and those seeking international protection. She co-founded the Free Courts Foundation and the Justice Defence Committee. She has litigated human rights and judicial independence cases before the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the EU. She initiated and long coordinated the Constitution Week educational programme. Her honours include the Pro Bono Lawyer title, the Golden Paragraph award and the Warsaw Woman of the Year 2024 title.

Tetiana Kolesnychenko

fot. / photo. Maciej Stanik

Tetiana Kolesnychenko – reporterka Wirtualnej Polski, od początku pełnoskalowej inwazji Rosji relacjonuje wydarzenia z Ukrainy. Opisuje nie tylko sytuację na froncie i w polityce, ale przede wszystkim losy ludzi dotkniętych wojną i przemocą. W swoich reportażach koncentruje się na historiach, które zazwyczaj nie trafiają na nagłówki mediów, ale pokazują prawdziwy koszt wojny – traumy, wymuszoną emigrację, przemoc seksualną, napięcia społeczne. Jest współautorką książki reporterskiej „Robaków rozgryzać nie wolno", którą wydała wraz z fotoreporterem Maciejem Stanikiem. Jest dwukrotną laureatką Nagrody im. Dariusza Fikusa za dziennikarstwo najwyższej próby (2024 i 2025), laureatką Grand Press oraz Festiwalu Wrażliwego. Zdobyła również Nagrodę PAP im. Ryszarda Kapuścińskiego za reportaż „Władcy ciał. Po wszystkim zostaje tylko fasada", poświęcony ofiarom rosyjskich zbrodni seksualnych w Ukrainie.

Tetiana Kolesnychenko – a reporter for the Polish news portal Wirtualna Polska, covering Ukraine since Russia's full-scale invasion began. Beyond the front line and politics, she focuses on people affected by war and violence. Her reporting tells stories rarely featured in the headlines, revealing the human cost of war: trauma, forced migration, sexual violence and social tensions. With photojournalist Maciej Stanik, she co-authored *Robaków rozgryzać nie wolno* (*Do Not Chew the Worms*). She has twice won the Dariusz Fikus Award for outstanding journalism (2024 and 2025), alongside awards from Grand Press and Festiwal Wrażliwy. She also received the Polish Press Agency's Ryszard Kapuściński Award for her report *Władcy ciał. Po wszystkim zostaje tylko fasada* (*Masters of Bodies: Afterwards, Only a Façade Remains*), about victims of Russian sexual crimes in Ukraine.

Alexander Kiossev

fot. / photo. archiwum prywatne / private archive

Alexander Kiossev – profesor historii kultury nowoczesnej na Uniwersytecie Sofijskim. Wykładał m.in. na uniwersytetach w Getyndze i Columbia University, prowadził badania i odbywał staże naukowe w Yorku, Cardiff, Paryżu i Budapeszcie. W latach 2004–2008 kierował Katedrą Historii i Teorii Kultury na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Sofijskiego, a w latach 2009–2025 był dyrektorem Centrum Kultury na tej uczelni. Od 2010 roku redaktor naczelny czasopisma „Piron". Przewodniczący Rady Stowarzyszenia na rzecz Czytelnictwa i Kultury. Zajmuje się badaniem historii kultury nowoczesnej, zwłaszcza nacjonalizmów, totalitaryzmów, transformacji posttotalitarnych i postsocjalizmów, a także historii czytelnictwa i współczesnej literatury bułgarskiej. Autor pięciu książek w języku bułgarskim i licznych artykułów tłumaczonych na wiele języków europejskich.

Alexander Kiossev – Professor of Modern Cultural History at Sofia University. He has taught at the University of Göttingen and Columbia University and held research fellowships and placements in York, Cardiff, Paris and Budapest. He headed Sofia University's Department of History and Theory of Culture within the Faculty of Philosophy from 2004 to 2008 and directed its Cultural Centre from 2009 to 2025. He has been editor-in-chief of *Piron* since 2010 and chairs the Board of the Association for Reading and Culture. His research focuses on modern cultural history, particularly nationalism, totalitarianism, post-totalitarian transitions and post-socialism, as well as the history of reading and contemporary Bulgarian literature. He is the author of five books in Bulgarian and numerous articles translated into several European languages.

Monika Koblak

fot. / photo. Marek Kępiński

Monika Koblak – nauczycielka socjologii i autorskiego kursu myślenia krytycznego w Akademeia High School w Warszawie. Współzałożycielka Fundacji Szkoła Bez Granic, która wspiera integrację młodzieży z doświadczeniem uchodźstwa i uczniów w stabilnej sytuacji życiowej poprzez edukację rówieśniczą. Prowadzi warsztaty poświęcone migracji i akulturacji, wspierając rozwój empatii, otwartości i poczucia sprawczości. W 2025 roku została finalistką Nagrody im. Ireny Sendlerowej. Wcześniej działała w ruchu Obywatele Nauki, organizując warsztaty międzyśrodowiskowe dotyczące nauki obywatelskiej oraz warsztaty wikipedystyczne we współpracy ze Stowarzyszeniem Wikimedia Polska. Rozwija kompetencje pracy dialogiem, korzystając m.in. z doświadczeń zdobytych podczas szkoleń w Nansen Centre for Peace and Dialogue w norweskim Lillehammer.

Monika Koblak – teaches sociology and a critical thinking course she designed at Akademeia High School in Warsaw. She co-founded the Szkoła Bez Granic (School Without Borders) Foundation, which uses peer education to bring together young people with refugee backgrounds and students in stable life circumstances. She leads workshops on migration and acculturation, encouraging empathy, openness and a sense of agency. In 2025, she was a finalist for the Irena Sendler Award. Previously active in the Citizens of Academia movement, she organised workshops bringing together different communities to explore citizen science, as well as Wikipedia workshops in partnership with Wikimedia Polska. She continues to develop her dialogue facilitation skills, drawing on training at the Nansen Center for Peace and Dialogue in Lillehammer, Norway.

Agnieszka Lichnerowicz

fot. / photo. Sebastian Gawęda

Agnieszka Lichnerowicz – dziennikarka, reporterka związana z Programem Trzecim Polskiego Radia. Jako reporterka relacjonowała wybory, konflikty i międzynarodowe spotkania na szczycie na całym świecie: w Rosji i Gruzji, na Białorusi i w ogarniętej tzw. Arabską Wiosną Afryce Północnej. Od ponad 20 lat podróżuje do Ukrainy – relacjonowała kolejne Majdany, aneksję Krymu, podpalanie wschodniej Ukrainy i pełnoskalową wojnę. Jest autorką książki *Idzie wojna* oraz współautorką podcastów *Świat na zakręcie* i *Rozumieć Ukrainę*. Przez kilka lat prowadziła warsztaty dziennikarskie w przechodzącej transformację Mjanmie. Prowadzi również zajęcia w Collegium Civitas. Laureatka m.in. Nagrody PAP im. Ryszarda Kapuścińskiego.

Agnieszka Lichnerowicz – journalist and reporter with Polish Radio's Channel Three. She has covered elections, conflicts and international summits around the world, including in Russia, Georgia, Belarus and North Africa during the Arab Spring. For over 20 years, she has travelled to Ukraine, reporting on successive Maidan protests, the annexation of Crimea, the fomenting of conflict in eastern Ukraine and the full-scale war. She is the author of *Idzie wojna* (War Is Coming) and co-creator of the podcasts *Świat na zakręcie* (The World at a Turning Point) and *Rozumieć Ukrainę* (Understanding Ukraine). For several years, she ran journalism workshops in Myanmar during its political transition. She also teaches at Collegium Civitas. Her honours include the Polish Press Agency's Ryszard Kapuściński Award.

Adam Michnik

fot. / photo. Adrian Grycuk /CC BY-SA 3.0-pl/Wikimedia Commons

Adam Michnik – historyk, eseista, publicysta i działacz opozycji demokratycznej w okresie PRL. Od 1989 roku redaktor naczelny „Gazety Wyborczej". Studiował historię na Uniwersytecie Warszawskim, skąd został relegowany po wydarzeniach Marca 1968 roku. Studia ukończył na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Za działalność opozycyjną był wielokrotnie aresztowany i spędził kilka lat w więzieniu. W latach 70. i 80. należał do czołowych działaczy demokratycznej opozycji, był związany m.in. z Komitetem Obrony Robotników i „Solidarnością". W 1989 roku uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu, a następnie współtworzył „Gazetę Wyborczą". Jest autorem licznych esejów i książek poświęconych historii, polityce, demokracji oraz relacjom między Kościołem a lewicą, w tym *Z dziejów honoru w Polsce* i *Kościół, lewica, dialog*. Za działalność publiczną i twórczość otrzymał wiele wyróżnień, w tym Order Orła Białego oraz Nagrodę Księżniczki Asturii w dziedzinie komunikacji i działań na rzecz ludzkości w 2022 roku.

Adam Michnik – historian, essayist, journalist and democratic opposition activist in communist Poland. Editor-in-chief of *Gazeta Wyborcza* since 1989. Expelled from the University of Warsaw after the events of March 1968, he completed his history degree at Adam Mickiewicz University in Poznań. Repeatedly arrested for his opposition activities, he spent several years in prison. A leading dissident in the 1970s and 1980s, he was involved in the Workers' Defence Committee and Solidarity. In 1989, he took part in the Round Table talks and co-founded *Gazeta Wyborcza*. His essays and books explore history, politics, democracy and relations between the Church and the Left. They include *Z dziejów honoru w Polsce* (From the History of Honour in Poland) and *Kościół, lewica, dialog* (The Church, the Left and Dialogue). His honours include the Order of the White Eagle and the 2022 Princess of Asturias Award for Communication and Humanities.

Marcin Napiórkowski

fot. / photo. Maciej Cioch

Prof. Marcin Napiórkowski – semiotyk, profesor w Instytucie Kultury Polskiej UW. Zajmuje się historią kultury, pamięcią zbiorową oraz rolą opowieści w budowaniu wspólnot i podejmowaniu decyzji. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych oraz 7 monografii, m.in. *Mitologii współczesnej*, *Powstania umarłych* (nominowana do Nagrody im. Jana Długosza, finał Nagrody im. Kazimierza Moczarskiego), *Turbopatriotyzmu* oraz *Naprawić przyszłość* (finał Nagrody Tischnera, finał Nagrody im. Marcina Króla). Chętnie próbuje także sił w innych gatunkach: współtworzył dobrze przyjęty musical *1989* i kilka innych sztuk teatralnych, a także audioserial *Narutowicz*. Stały współpracownik „Tygodnika Powszechnego", publikował też m.in. w „Więzi", „Znaku", „Polityce" czy „Gazecie Wyborczej". Prowadzi blog mitologiawspolczesna.pl. Od września 2024 kieruje Muzeum Historii Polski.

Marcin Napiórkowski, Assoc. Prof. – semiotician, associate professor at the Institute of Polish Culture at the University of Warsaw. His research interests include cultural history, collective memory and the role of stories in building communities and decision-making. Author of dozens of scholarly articles and 7 monographs, including *Mitologia współczesna*, *Powstanie umarłych* (nominated for the Jan Długosz Award, finalist for the Kazimierz Moczarski Award), *Turbopatriotyzm* and *Naprawić przyszłość* (finalist for the Tischner Award, finalist for the Marcin Król Award). He is also experimenting with other genres: he was a librettist for the well-received musical *1989* and several other plays, as well as the audioseries "Narutowicz". A regular contributor to Tygodnik Powszechny, he has also published in Więź, Znak, Polityka and Gazeta Wyborcza, among others. He runs the blog mitologiawspolczesna.pl. Since September 2024, he has served as director of the Polish History Museum.

Katarzyna Person

fot. / photo. Maciej Zienkiewicz

Dr hab. Katarzyna Person – historyczka, absolwentka dziennikarstwa i komunikacji społecznej na UW. Doktorat z historii uzyskała na Uniwersytecie Londyńskim, a habilitację w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Jest dyrektorką Muzeum Getta Warszawskiego. Zajmuje się historią Żydów polskich podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu, w tym getta warszawskiego, Żydowskiej Służby Porządkowej i losów ocalałych z Zagłady. Jest autorką książek, m.in. *Assimilated Jews in the Warsaw Ghetto, 1940–1943, Policjanci: wizerunek Żydowskiej Służby Porządkowej w getcie warszawskim, Dipisi: Żydzi polscy w amerykańskiej i brytyjskiej strefach okupacyjnych Niemiec, 1945–1948* oraz *Przemysłowa Concentration Camp: the Camp, the Children, the Trials*. Prowadziła badania w Institut für Zeitgeschichte i Ludwig-Maximilians-Universität w Monachium. Otrzymała stypendia Fundacji Humboldta, Fundacji Gerdy Henkel i programu Horyzont Europa.

Dr hab. Katarzyna Person – historian and Director of the Warsaw Ghetto Museum. A graduate in journalism and social communication from the University of Warsaw, she earned her PhD in history at the University of London and her habilitation at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences. Her research focuses on Polish Jews during and after the Second World War, the Warsaw ghetto, the Jewish Order Service and Holocaust survivors. Her books include *Assimilated Jews in the Warsaw Ghetto, 1940–1943*; *Policjanci* (*Warsaw Ghetto Police: The Jewish Order Service during the Nazi Occupation*); *Dipisi* (*Displaced Persons: Polish Jews in the American and British Occupation Zones of Germany, 1945–1948*); and *Przemysłowa Concentration Camp: The Camp, the Children, the Trials*. She has conducted research at the Institute for Contemporary History and LMU Munich, and received fellowships from the Alexander von Humboldt and Gerda Henkel foundations and under Horizon Europe.

Adam Rębacz

fot. / photo. archiwum prywatne / private archive

Adam Rębacz – kierownik Działu Edukacji w Muzeum Historii Polski, nauczyciel dyplomowany historii i wiedzy o społeczeństwie, przez wiele lat wicedyrektor Liceum Ogólnokształcącego im. Klementyny Hoffmanowej w Warszawie. Pomysłodawca i koordynator Młodzieżowych Klubów Historycznych im. Kazimierza Moczarskiego, które rozwijają wśród młodych ludzi zainteresowanie historią, literaturą i refleksją nad współczesnością. Wieloletni współpracownik Domu Spotkań z Historią oraz Fundacji Ogród Sprawiedliwych. Autor projektów edukacyjnych i inicjatyw popularyzujących historię, w tym działań łączących edukację z twórczością artystyczną i aktywnym uczestnictwem. Autor i współautor licznych materiałów edukacyjnych. Poszukuje angażujących form opowiadania o przeszłości, pomagając lepiej ją rozumieć i łączyć z pytaniami o współczesność.

Adam Rębacz – Head of Education at the Polish History Museum, an experienced history and civics teacher who holds Poland's highest professional teaching grade. For many years, he served as deputy head of Klementyna Hoffmanowa High School in Warsaw. He founded and coordinates the Kazimierz Moczarski Youth History Clubs, encouraging young people to explore history and literature and reflect on the contemporary world. A long-standing collaborator of the History Meeting House and the Garden of the Righteous Foundation, he develops educational projects and public history initiatives, including activities combining learning with artistic expression and active participation. He has authored and co-authored numerous educational resources. He seeks engaging ways to tell stories about the past, helping audiences understand it and connect it with questions about the present.

Dariusz Stola

fot. / photo. Maciek Jaźwiecki

Prof. Dariusz Stola – historyk, profesor w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się historią stosunków polsko-żydowskich, PRL i migracji międzynarodowych w XX wieku. Jest autorem ponad 130 artykułów naukowych i sześciu książek, m.in. *Nadzieja i zagłada*, *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968* oraz *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1948–1989*. Wykładał m.in. w Collegium Civitas, Szkole Głównej Handlowej i Ośrodku Badań nad Migracjami UW. W latach 2014–2019 był dyrektorem Muzeum POLIN, a w 2026 roku ponownie objął to stanowisko na pięcioletnią kadencję. Od 2024 roku jest przewodniczącym Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej i członkiem Academia Europaea. Otrzymał m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Nagrodę im. Ireny Sendlerowej, Nagrodę m.st. Warszawy oraz Srebrny Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

Prof. Dariusz Stola – historian at the Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences. He studies Polish–Jewish relations, communist Poland and twentieth-century international migration. Author of over 130 scholarly articles and six books, including *Nadzieja i zagłada* (Hope and Destruction), *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968* (The Anti-Zionist Campaign in Poland, 1967–1968) and *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1948–1989* (A Country with No Exit? Migration from Poland, 1948–1989). He has taught at Collegium Civitas, the Warsaw School of Economics and the University of Warsaw. Director of POLIN Museum in 2014–2019, he returned for a five-year term in 2026. Since 2024, he has chaired the International Auschwitz Council and been a member of Academia Europaea. His honours include the Knight’s Cross of the Order of Polonia Restituta, the Irena Sendler Memorial Award, the City of Warsaw Award and the Silver Medal for Merit to Culture – Gloria Artis.

Dubravka Stojanović

fot. / photo. archiwum prywatne / private archive

Prof. Dubravka Stojanović – serbska historyczka i działaczka społeczna. Kieruje Katedrą Historii na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Belgradzkiego, gdzie wykłada historię współczesnej Europy i globalizacji. Jest autorką dziesięciu książek, z których trzy poświęcone są pamięci historycznej i analizie podręczników. Współpracuje z Organizacją Narodów Zjednoczonych jako ekspertka w zakresie historii, pamięci i nadużywania historii w edukacji. Angażuje się w międzynarodowe projekty przeciwdziałające historycznemu rewizjonizmowi oraz rozwijające edukację historyczną. Jest założycielką i kuratorką Muzeum Lat 90., poświęconego kontrowersyjnej dekadzie w historii byłej Jugosławii. Otrzymała m.in. Nagrodę Miasta Belgradu w dziedzinie nauk społecznych za książkę *Srbija i demokratija 1903–1914*, nagrodę Winning of Freedom przyznawanej kobietom zaangażowanym w działalność na rzecz praw człowieka oraz francuski Order Narodowy Zasługi.

Dubravka Stojanović – a Serbian historian and social activist. She heads the Department of History at the University of Belgrade’s Faculty of Philosophy, where she teaches the history of modern Europe and globalization. She has published ten books, three of them dealing with historical memory and textbooks analyses. She collaborates with the United Nations as an expert on history, memory, and the misuse of history in education. She is involved in international projects aimed at countering historical revisionism and advancing history education. She is the founder and curator of the “Museum of the 1990-es”, which is dedicated to a controversial decade in the history of the former Yugoslavia. In 2004 she received the prestigious Belgrade City Award for Social Sciences for the book *Srbija i demokratija 1903-1914*. In 2012 she received the price Winning of Freedom for women engaged in human rights activism. She has received the French decoration *Chevalier de l’ Ordre national du Mérite*.

Irena Wiszniewska

fot. / photo. Anna Woźniak

Irena Wiszniewska – dziennikarka, pisarka, długoletnia korespondentka prasy belgijskiej i francuskiej w krajach bałtyckich. W Polsce zajęła się współczesnymi problemami środowisk żydowskich, publikując m. in. książki *Nie ma rzeczy niemożliwych, rozmowy z Michaelem Schudrichem, naczelnym rabinem Polski* oraz *Tajemnica rodzinna z Żydami w tle*. Od 20 lat uprawia *street art*, wymyślając na ulicy historie do słów wybranych przez przechodniów. Napisała o tym książkę *Jak nie opowiedziałam historii królowej Maroka*, która dzieje się w Maroku, na Madagaskarze, na Podlasiu, w Odessie i w Prowansji.

Irena Wiszniewska – journalist, writer and long-time correspondent for the Belgian and French press in the Baltic states. In Poland, she turned her attention to contemporary issues facing Jewish communities, publishing books including *Nie ma rzeczy niemożliwych, rozmowy z Michaelem Schudrichem, naczelnym rabinem Polski* (Nothing Is Impossible: Conversations with Michael Schudrich, Chief Rabbi of Poland) and *Tajemnica rodzinna z Żydami w tle* (A Family Secret with Jews in the Background). For 20 years, she has practised street art by improvising stories inspired by words chosen by passers-by. She wrote about this in *Jak nie opowiedziałam historii królowej Maroka* (How I Did Not Tell the Story of the Queen of Morocco), a book set in Morocco, Madagascar, Podlasie, Odesa and Provence.

Anna Ziarkowska

fot. / photo. Ewa Wołkanowska-Kołodziej

Dr Anna Ziarkowska – historyczka, politolożka i pisarka, specjalizująca się w edukacji historycznej i obywatelskiej. Od 2014 roku jest kuratorką Ogrodu Sprawiedliwych w Warszawie, gdzie zajmuje się dokumentowaniem i upowszechnianiem historii osób, które w czasach próby podejmowały decyzje wymagające odwagi i odpowiedzialności. Od 2023 r. prezeska Zarządu Fundacji Ogród Sprawiedliwych. Przez wiele lat kierowała Działem Edukacji Domu Spotkań z Historią w Warszawie, tworząc i współtworząc autorskie programy, metody i narzędzia edukacyjne skierowane do nauczycieli, edukatorów i młodzieży. Współpracowała z Bohdanem Butenką przy stworzeniu serii książek historycznych dla najmłodszych: *Historyjki z ulicy Karowej* (2016), *Historyjki o niepodległej Warszawie 1918–1939* (2018) oraz *Historyjki o tym, jak Polacy wybrali wolność* (2019). Wspólnie z Rafałem Bujnowskim opublikowała biografię komiksową *Tadeusz Mazowiecki* (2020). Jest autorką publikacji i materiałów z zakresu edukacji historycznej i obywatelskiej oraz edukacji o Sprawiedliwych.

Dr Anna Ziarkowska – historian, political scientist and writer specialising in history and civic education. Curator of Warsaw's Garden of the Righteous since 2014, she documents and shares the stories of people who made courageous, responsible choices in times of crisis. Since 2023, she has chaired the Board of the Garden of the Righteous Foundation. She led the History Meeting House's Education Department for many years, developing programmes, methods and resources for teachers, educators and young people. With Bohdan Butenko, she created children's history books: *Historyjki z ulicy Karowej* (Stories from Karowa Street, 2016), *Historyjki o niepodległej Warszawie 1918–1939* (Stories of Independent Warsaw, 1918–1939, 2018) and *Historyjki o tym, jak Polacy wybrali wolność* (Stories of How Poles Chose Freedom, 2019). With Rafał Bujnowski, she published the graphic biography *Tadeusz Mazowiecki* (2020). Her publications cover history and civic education and teaching about the Righteous.

© Copyright by Fundacja Ogród Sprawiedliwych

Fundacja Ogród Sprawiedliwych została założona w 2023 roku. Jej fundatorami są Józef Wancer, Fundacja Auschwitz-Birkenau i mediolańska Fundacja Gariwo.

Fundacja prowadzi działalność w obszarze praw człowieka. W szczególności zajmuje się upamiętnianiem i promowaniem postaw oraz sylwetek Sprawiedliwych. Ludzi, którzy w Europie i poza nią – w czasie nazizmu i komunizmu, ludobójstw, masowych mordów, zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w XX wieku i rozgrywających się i dziś – ratowali i ratują życie innych lub występowali i występują w obronie ludzkiej wolności oraz godności.

Fundacja podejmuje starania na rzecz demokratyzacji świata. Wspiera i prowadzi działania edukacyjne służące budowaniu atmosfery tolerancji, zaufania i szacunku wobec osób różnych narodowości, płci, mniejszości, kultur i religii. Fundacja sprawuje pieczę nad Ogrodem Sprawiedliwych w Warszawie (skwer Generała Jana Jura-Gorzechowskiego). Został on założony w 2014 roku z inicjatywy fundacji Gariwo i Domu Spotkań z Historią, przy wsparciu byłego premiera Rzeczypospolitej Polskiej Tadeusza Mazowieckiego oraz władz dzielnicy Wola.

© Copyright by Fundacja Ogród Sprawiedliwych

The Garden of the Righteous Foundation was established in 2023. Its founders are Józef Wancer, the Auschwitz-Birkenau Foundation, and the Milan-based Gariwo Foundation.

The Foundation is active in the field of human rights. In particular, it commemorates and promotes the attitudes and profiles of the Righteous. People who, in Europe and beyond – during Nazism and Communism, genocides, mass murders, crimes against humanity committed in the 20th century and still taking place today – rescued and saved the lives of others or acted and are acting in defence of human freedom and dignity.

The Foundation endeavours to democratise the world. It supports and conducts educational activities to build an atmosphere of tolerance, trust and respect towards people of different nationalities, genders, minorities, cultures and religions. The Foundation takes care of the Garden of the Righteous in Warsaw (square of General Jan Jur-Gorzechowski). It was established in 2014 on the initiative of the Gariwo Foundation and the History Meeting House, with the support of the former Prime Minister of the Republic of Poland Tadeusz Mazowiecki and the authorities of the Wola district.

ogrodsprawiedliwych.pl